

**OTEVŘENÝ
PROSTOR**

OPEN SPACE

25.-29. LEDNA 2023

**Ekologické středisko
Rychta na Krásensku**

Sborník ze semináře SMĚREM K EKONOMICE DOBRÉHO ŽIVOTA

OTEVŘENÝ
PROSTOR
OPEN SPACE
25.–29. LEDNA 2023
Ekologické středisko
Rychta na Krásensku

OTEVŘENÝ PROSTOR: Směrem k ekonomice dobrého života

Ekologické středisko Rychta na Krásensku
25.–29. 1. 2023

Otevřený prostor 2023

© Creative commons 2023 Trast pro ekonomiku a společnost

Editovaly: Tereza Tlapáková a Barbora Bakošová

Recenzoval: Petr Doubravský

Trast pro ekonomiku a společnost

je nezávislý thinktank, který podporuje odborníky i zainteresovanou veřejnost v práci na ekonomických a sociálních modelech, konceptech a praktických řešeních, jež upřednostňují sociální spravedlnost, demokracii a směřování k neruštové společnosti. K našim prioritám patří otevření diskuse o problematických předpokladech neoklasické ekonomie a neoliberalismu a o současných environmentálně rizikových vládních politikách, a podpora vzniku, rozvoje a fungování lokálních, etických a demokratických ekonomických alternativ. Trast vydává publikace a pořádá veřejné diskuse, konference a každoroční semináře ve formátu Otevřený prostor.

Kontakt: Trast pro ekonomiku a společnost

Údolní 33, 602 00 Brno

e-mail: info@thinktank.cz

www.thinktank.cz

facebook.com/TrastProEkonomikuASpolecnost

Trast pro ekonomiku
a společnost

Katedra environmentálních studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity

nabízí studijní programy (bakalářský, magisterský a doktorský) v oboru environmentální studia. Naši studenti se soustředí na přemýšlení o hlubších příčinách environmentální krize (v kontextu historickém, ekonomickém, sociologickém atd.) a na hledání možných řešení. Protože jde o komplexní mezioborové téma, nepěstuje se u nás pouze frontální výuka či jednoznačné pravdy, naopak: podporujeme kritické myšlení a interaktivní metody výuky. Typické pro naši katedru jsou vzájemnost a společné poznávání, jehož směr není určován pouze vyučujícími, ale výrazně také studenty.

Kontakt: KES FSS MU

Joštova 10, 602 00 Brno

www.enviro.fss.muni.cz

facebook.com/humenv

Ekumenická akademie (EA)

je nevládní nezisková organizace, založená roku 1996. Podporujeme alternativní formy ekonomické demokracie (solidární ekonomika, fair trade, družstevnictví aj.), zasazujeme se o zachování demokratické správy veřejných statků (vzdělávání, zdravotnictví, důchodů atd.) a o klimatickou spravedlnost. Usilujeme o dodržování lidských práv a řešení ekonomických, sociálních, genderových a etnických nerovností. Prostřednictvím kampaní, seminářů, kulatých stolů, diskusí, publikací, happeningů a informačních stánků se zasazujeme o vzdělávání veřejnosti a zvyšování povědomí o těchto tématech. Zároveň je přenášíme do praxe v podobě konkrétních projektů. V roce 2004 jsme otevřeli první velkoobchod s fairtradovými potravinami v Česku, v současné době provozujeme jednu z mála fairtradových prodejen. V roce 2011 jsme iniciovali založení družstva Fair & Bio, které provozuje pražírnu fairtradové kávy a zaměstnává znevýhodněné lidi, v rámci podpory potravinové suverenity jsme založili vlastní skupinu KPZ (komunitou podporovaného zemědělství). Členy EA jsou jednotlivci i církve a další organizace z ČR i ze zahraničí a samotná EA je členem mnoha českých i mezinárodních koalic a platform.

Kontakt: Ekumenická akademie

Sokolovská 327/29, 186 00 Praha 8 - Karlín

tel. 272 737 077

e-mail: office@ekumakad.cz

www.ekumakad.cz

facebook.com/ekumakad

Ekumenická
akademie

Re-set

je česká organizace, která výzkumem, vzděláváním a prací s veřejností podporuje snahy o udržitelnější a spravedlivější společnost. Promýšlíme a popularizujeme koncepty pro sociální, ekologickou a demokratickou ekonomiku, zkoumáme příčiny sociálních a ekologických problémů a hledáme řešení. Podporujeme iniciativy zdola a spolupracujeme se sociálními hnutími, která usilují o dobrý život pro všechny v různých oblastech. Pomáháme lidem se organizovat a společně prosazovat své zájmy. Jsme součástí kampaně Europe Beyond Coal (Evropa bez uhlí) a v programu Klimatická spravedlnost výzkumem a organizováním podporujeme rychlý konec těžby a spalování uhlí i dalších fosilních paliv a přechod k nové energetice založené na decentralizovaných, demokraticky kontrolovaných obnovitelných zdrojích.

Kontakt: Re-set

e-mail: info@re-set.cz

www.re-set.cz

facebook.com/PlatformaReset

re→set

NaZemi

je nevládní nezisková organizace, jejíž vizí je solidární globální společnost, která usiluje o prospěch lidského i mimolidského světa a snaží se o naplnění potřeb všech v rámci planetárních mezí. Lidé v NaZemi se věnují transformativnímu a globálnímu vzdělávání, tématům solidární ekonomiky a facilitaci dobrých skupinových procesů. Zástupkyně NaZemi se semináře účastnily právě za účelem facilitace, umožnily tak jeho hladký průběh a usnadnily nám společnou práci. V případě zájmu o facilitační podporu z NaZemi využijte adresu: facilitace@nazemi.cz

Kontakt: NaZemi

e-mail: info@nazemi.cz

www.nazemi.cz

facebook.com/nazemicz

NAZEMI

Otevřený prostor 2023 – Směrem k ekonomice dobrého života

V pořadí šestnáctý seminář Otevřený prostor proběhl v Ekologickém středisku Rychta: pracoviště školského zařízení Lipka, v obci Krásensko ve dnech 25. – 29. ledna 2023. Tématem setkání byla tzv. ekonomika dobrého života: ekonomika, která bude na rozdíl od selhávajícího současného ekonomického systému postaveného na volném trhu a ekonomickém růstu zohledňovat limity naší planety a zaměřovat se na naplňování lidských potřeb a péči. Hledali jsme odpovědi například na otázky: jak podporovat ekonomické alternativy v čase krize, jak budovat síť ekonomických vztahů, které nestojí primárně na maximalizaci zisku, nebo na jakých principech by ekonomika dobrého života měla stát. Snad jsme našli i nějaké odpovědi a prostřednictvím tohoto sborníku bychom se o ně s vámi chtěli podělit.

O technice Otevřený prostor

Semináře typu Otevřený prostor (z anglického *Open Space*) mají typicky jen široce definované téma, jež se ve skupině účastníků upřesňuje během několikadenního neformálního setkání. Cílem je dát dohromady lidi, kteří mají o dané téma zájem, chtějí sdílet své názory, nápady i praktické zkušenosti. Seminář nabízí prostor k diskusi, třibení argumentů, vzájemnou inspiraci či dokonce plánování společných projektů. Všichni účastníci jsou zároveň posluchači i lektory. Konečná podoba programu se tvoří až v průběhu akce podle zájmu účastníků a za asistence facilitátora. Každý den obvykle probíhají dva až čtyři programové bloky – jeden až dva během dopoledne a další odpoledne. Účastníci zde mohou podobně naladěným zájemcům prezentovat své projekty, témata, otázky k diskusi. Vítaní jsou ale i pasivnější posluchači (tzv. „motýli“ – sedí a jsou krásní). Účastníci mohou též přebíhat mezi jednotlivými bloky od tématu k tématu (tzv. „čmeláci“ – opylují nápady napříč bloky). Z jednotlivých programových bloků se pořizují zápisy pro účely plánování dalších akcí a zprostředkování myšlenek semináře dalším zájemcům.

Předchozí semináře

Seminář, který proběhl ve dnech 25.–29. ledna 2023, navázal na patnáct předchozích úspěšných seminářů Otevřený prostor, pořádaných Trastem pro ekonomiku a společnost ve spolupráci s dalšími organizacemi (2022 – Green New Deals?; 2020 – Hledají se demokratické, sociální a ekologické politiky; 2019 - Bydlení jako společenská otázka; 2018 – Cesty ke smysluplné práci; 2017 – Podnikání pro lidi a planetu; 2016 - Místní ekonomika a klimatické změny; 2015 – Jídlo, zemědělství a krajina; 2014 – Komunitní modely financování; 2013 - Růst, či nerůst?; 2012 – Mít, či sdílet?; 2011 – Peníze jinak?; 2010 – Fair trade, free trade, nebo jinak?; 2009 - Energie, decentralizace a udržitelnost; 2008 - Demokratické ekonomiky a udržitelnost a 2007 – O lokálních ekonomikách a udržitelném rozvoji). Sborníky z minulých seminářů jsou dostupné v elektronické podobě na stránkách www.thinktank.cz.

Obsah

1. Pár slov na úvod	6
2. Ekonomika pro život	8
3. Brusel, schodek, dobrý život, jak se to rýmuje?	12
4. Síť solidárních ekonomik a proč ji potřebujeme	15
5. Dragon Dreaming jako metoda plánování pro dobrý život	18
6. Nerůst: otázky a odpovědi	21
7. Jak by mohla vypadat nová ekonomická teorie?	24
8. Jak erodovat kapitalismus?	26
9. Jak překročit ghetto vzdělané a progresivní střední třídy	29
10. Může v ČR vzniknout silné potravinové hnutí?	32
11. Jak funguje místní měna v Brně	36
Program semináře Otevřený prostor 2023	39
Seznam účastníků a účastnic	40

1

Pár slov na úvod

Šestnáctý ročník semináře Otevřený prostor i v roce 2023 čestně obhájil tradici a formát předešlých seminářů, zároveň se ovšem nebál prozkoumávat i doposud neznámé prostory. Za vznikem semináře stál organizační tým v novém složení a za účelem hladkého průběhu byly k účasti přizvány zástupkyně facilitační skupiny organizace NaZemi. Ačkoliv jsme vlivem dozívající pandemie nemohli v tomto roce na semináři přivítat žádného zahraničního hosta či hostku, sešla se opět velice zajímavá a inspirativní směsice studentů, lidí angažovaných akademicky, politicky, v hnutích, neziskovém sektoru, v odborech i při utváření alternativních ekonomik a vytvořila nezapomenutelnou a bezprostřední atmosféru.

A co že bylo vlastně tématem letošního semináře? Přeci dobrý život. Doba kulminujících krizí, které jasně ukazují na selhání současného ekonomického systému postaveného na volném trhu a ekonomickém růstu, nás inspirovala k hledání nových podob ekonomiky. Ekonomiky zohledňující limity naší planety a zaměřující se na naplňování lidských potřeb a péči. Společně jsme přemýšleli, jak má ekonomika dobrého života vypadat nebo na jakých principech by měla stát, jak bychom mohli ekonomické alternativy vytvářet a podporovat nebo jak budovat síť ekonomických vztahů, které nestojí primárně na maximalizaci zisku.

Pevně věříme, že na některé z výše zmíněných otázek, které jsme si během semináře pokládali, lze nalézt odpovědi na následujících stránkách. Inspiraci pro společnou cestu směrem k ekonomice dobrého života jsme hledali nejen jeden v druhém, ale také v nádherné zasněžené krajině obklopující Ekologické středisko Rychtu na Krásensku, které se nám po dobu semináře stalo útočištěm a poskytlo nám prostor pro přemýšlení o tom, co není, ale může být. Obrovský dík patří také členstvu družstva Tři ocásci, kteří se s námi na tuto cestu vydali a po celou dobu nás hostili výtečným veganským jídlem.

V neposlední řadě bych ráda všechny čtenáře a čtenářky upozornila na skutečnost, že tento sborník je ke všemu navíc také oslavou vzniku Sítě solidárních ekonomik, kterou jsme na semináři společně přivedli na svět a která se v tuto chvíli slibně vyvíjí. Více si o ní můžete přečíst v kapitole č. 4. Snad vám tento sborníček pomůže nejen nahlédnout do obsahu jednotlivých diskusí na semináři, ale také ukáže cestu ven z mnohých krizí a nasměruje vás směrem k ekonomice dobrého života.

Tereza Tlapáková, září 2023

Co-funded by
the European Union

Seminář se uskutečnil v rámci české části kampaně Climate of Change – projektu People and Climate: End Climate Change, Start Climate of Change, podpořeného v rámci programu DEAR Evropské unie.

SMĚREM K EKONOMICE DOBRÉHO ŽIVOTA (WELLBEING ECONOMY)

VYTVÁŘET LIDSKÉ PROSTŘEDÍ, KTERÉ JE SOCIÁLNĚ SPRÁVEDLIVÉ A EKOLOGICKY UDRŽITELNÉ

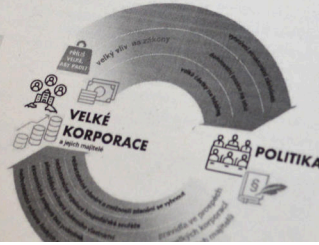
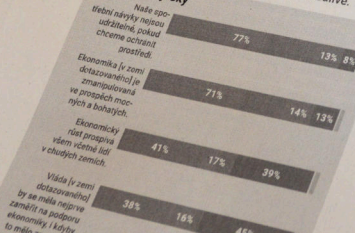
Je načase, abychom jako lidé budovali ekonomiku, která skutečně zlepšuje život všech lidí – v Evropě stejně jako v ostatních částech světa. Ekonomiku, která skutečně překoná vykorisťující strukturu v globálním měřítku a nebude je reprodukovat; umožní účast všech lidí na rozhodování a nebude koncentrovat moc v rukou nepatrné elity; bude respektovat, nikoli destruovat přírodu.

Ekonomika závisí na lidech, a ti závisí na přírodě a na zdrojích, které z ní čerpají. Desetiletí neomezeného růstu těžby, výroby a obchodu vedla dosud ke kolosální destrukci. Toto nadměrné využívání zdrojů je důsledkem politických rozhodnutí. Jako organizace občanské společnosti z mnoha částí Evropy požádáme jeme politickou změnu, která nás přeměříme pryč od současné destruktivní ekonomiky směrem k ekonomice sociální a ekologicky spravedlivé.

Rozpoznat základní příčiny

Existují tři základní příčiny současné krize: minulá a současná nespravedlnost v rámci jednotlivých zemí i mezi nimi; prohlubující se sociální, ekonomická a politická nerovnost spojená s koncentrací moci; posedlá na růstu. Naše pozornost se zaměřuje na evropskou ekonomiku a její roli a odpovědnost, jak globální, tak lokální. Jako jeden z největších ekonomických bloků světa má evropská ekonomika ve spojení s ekonomikou politikou významné důsledky pro globální ekologii na celém světě.

Souhlas s výroky

2

Ekonomika pro život

Rámující text Jiřího Silného o ekonomice dobrého života. Text vznikl ve spolupráci s Ekumenickou akademií, z. s. v rámci mezinárodního projektu Climateof Change a pod názvem „Ekonomika dobrého života“ vyšel v Deníku Referendum.

Kniha *Malé je milé* (Small is Beautiful), kterou E. F. Schumacher publikoval v roce 1973 a která se nedávno dočkala druhého českého vydání¹, nese podtitul „jak by vypadala ekonomie, které by záleželo na lidech“. Už před padesáti lety bylo zřejmé, že ekonomika, která je zaměřená na maximalizaci soukromých zisků a na stálý růst, bude působit stále větší sociální problémy prohlubováním nerovnosti na národní i globální úrovni a problémy ekologické neudržitelným čerpáním přírodních zdrojů a znečišťováním životního prostředí. Potřebu nápravy Schumacher viděl jak na západě, kde v té době navíc začala být zpochybňována relativně sociální keynesiánská politika omezující kapitál, tak na východě, kde byl právě zlikvidován československý pokus o demokratický socialismus. Oba systémy totiž spojovala honba za růstem za cenu devastace přírody. Realizace ideálu sociálně zaměřené, demokraticky řízené, uměřené ekonomiky „s lidskou tváří“, která nezatažuje přírodní prostředí nad udržitelnou míru, jak ji navrhoval Schumacher, je dnes vzdálenější, než byla před padesáti lety.

Situace je dnes o to naléhavější a tím více si potřebujeme osvojit Schumacherovo přesvědčení, že ekonomika se řídí pravidly, která lze měnit a nastavovat podle toho, jaké cíle si společnost stanoví. Dnes čelíme problémům docela jiného rozsahu, zejména pokud jde o klimatickou změnu a degradaci životního prostředí, mimo jiné proto, že ekonomie se změnila v náboženství nekriticky uctívající neoliberalní modly, jakými je koncept *homo economicus*², neviditelná ruka trhu nebo Margaret Thatcherová. Změna myšlení o tom, co je ekonomika a jak má fungovat, patří k nezbytným úkolům při pokusu o nápravu, vlastně o záchranu.

Různé podoby zeleného kapitalismu včetně víry, že nové technologie všechno vyřeší, podle mého názoru nepředstavují změnu dostatečnou, protože nezpochybňují základní destruktivní principy současného systému. Objevují se však zajímavější koncepty nové ekonomiky.

Ekonomika dobrého života (wellbeing economy) usiluje o „sdílený dobrý život pro lidi a planetu“, jak to formuluje Wellbeing Economy Alliance (WEAll), která sdružuje více než 200 nevládních organizací, akademických pracovišť, vládních institucí a podniků. WEAll má vizi do roku 2040 „... vybudovat svět, kde každý má dostatek k životu v pohodlí, bezpečí a štěstí. Kde všichni lidé ... mohou využívat svou kreativní energii na podporu rozvoje všeho života na planetě. Usilujeme o obnovu bezpečného přírodního prostředí plného života, protože jsme se naučili vracet stejně mnoho, jako jsme obdrželi. Svět, kde máme hlas při spoluurčování našeho společného osudu a nacházíme ve spojení s lidmi a planetou, která nás živí, sounáležitost, smysl a cíl.“

To působí na první pohled hodně utopicky. Je ale potřeba vzít v úvahu, jaká je alternativa, pokud se o něco takového nepokusíme, a také stojí za to se rohlédnout, jestli se takový svět formou konkrétních utopií už kolem nás neobjevuje. Ve skutečnosti nejen historicky ale i dnes je většina ekonomických aktivit potřebných pro zajištění lidských potřeb vykonávána mimo tržní principy, mimo tlak na ekonomický růst a na maximalizaci zisku. Děje se tak třeba při péči o domácnost a její členy v rodinách, při vzájemné pomoci v místních komunitách, v neziskovém podnikání a sdílené ekonomice, v rámci veřejných služeb a veřejných statků či v tradičních způsobech substitučního hospodaření. V ekonomice dobrého života jde o to tuto oblast rozšiřovat tak, aby se celá ekonomika zaměřila na lidské potřeby a harmonický vztah k přírodnímu prostředí.

Jeden z textů vypracovaný v rámci projektu Klima změny, který ekonomiku dobrého života propaguje, říká: „Sociálně a ekologicky spravedlivá ekonomika chce odstranit struktury vykořisťování, které reprodukují nerovnosti mezi zeměmi, pohlavími a třídami. Potřebujeme ekonomiku demokratizovat tím, že se ekonomická a politická moc dostane do rukou mnohým a nejen hrstce. Potřebujeme učinit ekonomický systém nezávislým na růstu, aby mohl spotřebovávat méně zdrojů.“ Ekonomika má být budována tak, aby se škodám předcházelo – ať už environmentálním nebo sociálním – a tím se šetřily náklady a úsilí potřebné pro nápravu. Koncept ekonomiky dobrého života nenabízí jednotnou definici a generální plán pro všechny situace, ale chápe toto označení jako souhrnnou charakteristiku, která má

¹ SCHUMACHER, Ernst F., 2021. *Malé je milé: aneb ekonomie, která by počítala i s člověkem*. Praha: Kořeny. ISBN 978-80-907974-1-3.

² Poznámka editorky (TT): Jedním ze skrytých předpokladů středoproudé ekonomie je koncept *homo economicus*, tedy předpoklad, že člověk jakožto základní ekonomická jednotka jedná zcela racionálně a sobecky sleduje své subjektivně definované cíle. Snaží se uspokojit své potřeby při vynaložení co nejmenších prostředků.

mnoho konkrétních podob, takže sem může patřit „ekonomie koblíhy“³ nebo „regenerativní ekonomika“, stejně jako sociální solidární ekonomika i udržitelný nerůst. Předpokládá obvykle existenci smíšené ekonomiky⁴, kde funguje silný stát, soukromý sektor a občanský sektor, ale ve všech segmentech se mění hodnoty a cíle ekonomických aktivit směrem k udržitelnosti a spravedlnosti a do rozhodování má ve všech etapách být zapojena občanská veřejnost.

Díky širokému a otevřenému konceptu se k ekonomice dobrého života mohou hlásit jak občanská hnutí a organizace, tak i některé vlády a významné mezinárodní organizace.

Evropská environmentální kancelář (European Environmental Bureau, EEB), největší síť ekologických organizací v Evropě, tematizuje ekonomiku dobrého života v Manifestu pro zelenou, spravedlivou a demokratickou evropskou ekonomiku. EEB v této souvislosti kritizuje současná fiskální pravidla EU, jak byla stanovena Maastrichtskou smlouvou v roce 1992. Pravidla veřejného dluhu pod 60 % a deficitu pod 3 % HDP nereflktují kvalitu výdajů a vliv investic na environmentální cíle. Proto EEB požaduje novou orientaci formulovanou v „paktu ekonomiky dobrého života“, s pravidly „podporujícími zelená a pečující pracovní místa, pozvedajícími zranitelné komunity a zlepšujícími kvalitu života lidí a přírody.“

Dlouhodobě ekonomiku dobrého života podporuje britská New Economics Foundation, s termínem pracuje i Mezinárodní organizace práce⁵ a také definice dobrého života formulovaná Světovou zdravotnickou organizací mluví o ekonomice.

Angel Gurría, generální tajemník OECD, napsal o ekonomice dobrého života, že je to: „schopnost vytvořit koloběh pozitivních změn, v kterém dobrý život občanů pohání ekonomickou prosperitu, stabilitu a odolnost a naopak tyto dobré makroekonomické výsledky dovolují dlouhodobě udržovat investice do dobrého života“. Za klíčové charakteristiky takové ekonomiky pak označuje např. rostoucí příležitosti pro vzestupnou sociální mobilitu, redukcí nerovností a zajištění environmentální a sociální udržitelnosti. Gurría uvádí, že se OECD zabývá podobnými otázkami od 70. let minulého století a výsledky tohoto procesu jsou zachyceny v publikaci Příležitosti pro všechny z roku 2018. Je zřejmé, že pojetí OECD má blízko k zelenému kapitalismu a považuje za žádoucí další ekonomický růst. I tak ale jde o změnu důrazů při chápání role ekonomiky a přiznání, že ekonomický růst není zárukou dobrého života a příznivého stavu přírodních ekosystémů.

V rámci OECD také vzniklo sdružení vlád, Wellbeing Economy Governments (WEGo), které přijímají integrované programy podpory ekonomiky dobrého života. V současné době WEGo tvoří Skotsko, Island, Nový Zéland, Wales a Finsko. Nejde jen o deklarace a záměry, ale jednotlivé vlády přijímají konkrétní opatření a zavádějí celé systémy indikátorů, které umožňují sledovat jejich naplňování.

Téma jiných indikátorů a jiného způsobu měření ekonomického úspěchu, než je HDP nebo HNP, je důležitým prvkem ekonomiky dobrého života. OECD, ILO i některé vlády vytvářejí a používají jemnější nástroje na sledování vlivu ekonomiky na sociální oblast a na životní prostředí.

Ekonomika dobrého života by mohla předznamenávat změnu ekonomického paradigmatu, potřebnou pro sociálně ekologickou transformaci. Důležitou otázkou ovšem je, jak pro ni rozšiřovat prostor, jak ji politicky prosazovat. Existuje několik vlád, které ji uvádějí do života, na Novém Zélandu představuje dokonce kritérium pro státní rozpočet. Ale ekonomická politika většiny vlád se stále řídí neoliberalními principy,⁶ které vedou k opakovaným a prohlubujícím se krizím ekonomickým i sociálním. Jako vynikající příklad pro přímý protiklad ekonomiky dobrého života by mohla sloužit současná česká vláda.

Výše zmíněná Koalice WEAll představila strategii naplnění ekonomiky dobrého života. Vychází v ní ze zkoumání, jakým způsobem se prosazovalo neoliberalní paradigma v době převládajícího keynesiánsství. Podle WEAll je třeba budovat mocenskou základnu pro změnu, zaměřit se na šíření znalostí a vytvářet pozitivní a přitažlivý narativ. Přitom je žádoucí působit na různých rovinách: jsou to *niky*, *struktury* a *kultury*. **Niky** jsou tam, kde operují průkopníci, zasévají semínka nové ekonomiky. Politické, ekonomické a sociální **struktury** a instituce tvoří rámce a pravidla pro ekonomiku a jsou polem politického zápasu. **Kultury** jsou obecně sdílené hodnoty a pohledy na svět, které ovlivňují, co jsme

³ Poznámka editorky (TT): Ekonomie koblíhy je koncept Kate Raworth, který vymezuje hranice udržitelné ekonomiky pomocí vizuálního modelu koblíhy znázorňujícího planetární limity a naplňovaná sociálních potřeb.

⁴ Poznámka recenzenta: Zde by bylo možná výstižnější uvést pojem „různorodá ekonomika“, jak o ní píše např. Vandana Shiva. Smíšená ekonomika příliš implikuje představu o centrálně řízené ekonomice s možností soukromého podnikání.

⁵ Poznámka recenzenta: Jedná se o organizaci OSN, jež má za svůj cíl podporu sociální spravedlnosti a mezinárodně uznávaných lidských a pracovních práv.

⁶ Poznámka recenzenta: Typicky například nedostatečným financováním veřejných služeb.

schopni si představit a co chceme. Změna je potřebná na všech úrovních a změna v jedné vrstvě často vede ke změně v jiné vrstvě. Zároveň to znamená, že do proměny se může zapojit každý.

Zdroje a další odkazy:

weall.org/about

eeb.org/library/manifesto-for-a-green-just-and-democratic-european-economy

neweconomics.org/campaigns/wellbeing

www.who.int/publications/m/item/the-geneva-charter-for-well-being

www.oecd.org/social/economy-of-well-being-brussels-july-2019.htm

doi.org/10.1787/9789264301665-en

weall.org/whats-happening-with-the-wellbeing-economy-governments

3

Brusel, schodek, dobrý život, jak se to rýmuje?

Záznam z diskuse, kterou vedl Jiří Guth. Zapsal Jiří Guth podle poznámek Terezy Kulhánkové.

Téma letošního Otevřeného prostoru koresponduje se snahami o odstranění bariér rozvoje solidárních ekonomik a neruštových myšlenek na evropské, přesněji řečeno unijní úrovni.

Hlavní, formálně totiž nejsilnější bariérou je Pakt o stabilitě a růstu z roku 1997. Z právního hlediska je to soubor osmi nařízení a jedné směrnice, jako jakýchsi „prováděcích předpisů“ článku 126 Smlouvy o fungování EU (Maastrichtské smlouvy), jehož odst. 1 praví, že „členské státy se vyvarují nadměrných schodků veřejných financí“. Následující odstavce pak vymezují role hlavních exekutivních institucí EU, totiž Komise a Rady. Role Evropského parlamentu je jen okrajová.

Pakt představuje soubor pravidel pro koordinaci vnitrostátních fiskálních politik v EU. Jeho cílem je dosáhnout tzv. zdravého stavu veřejných financí, který „je nezbytný pro zajištění cenové stability a silný a udržitelný růst podporující tvorbu pracovních míst“ (Evropská komise⁷). Fakticky zavazuje členské státy EU udržovat rozpočty ve střednědobém období blízko vyrovnaným (nebo v přebytku), respektive udržovat deficit veřejných financí pod hranici 3 % HDP. Deficit nad tímto limitem je považován za nadměrný kromě případů, je-li přechodný a vznikl-li za výjimečných okolností.

Tento systém má svoji preventivní a varovnou složku. Prevence je založena na pravidelném dohledu; členské státy každoročně předkládají své programy stability (země eurozóny), nebo konvergenční programy (země mimo eurozónu), ve kterých si stanovují tzv. střednědobé cíle⁸ a cestu k jejich dosažení. Programy jsou vyhodnocovány Evropskou komisí (EK) a toto vyhodnocení je podkladem pro stanovisko Rady (složené ze zástupců členských států). V případě výrazné odchylky od programu předkládá Rada danému členskému státu doporučení, jak takový schodek během určité doby odstranit.

Doporučení pro jednotlivé země se mohou zabývat oblastmi, jako je stav veřejných financí, reformy důchodových systémů, výzvy v oblasti vzdělávání a inovací, opatření pro tvorbu pracovních míst a pro boj proti nezaměstnanosti atd.

Všechny členské státy předkládají své národní programy reforem, v nichž členské státy podrobně popisují **konkrétní politiky**, které budou provádět, aby podpořily zaměstnanost a růst a zabránily vzniku nerovnováh nebo tyto nerovnováhy odstranily. Programy také obsahují konkrétní plány pro **naplnění unijních doporučení**.

Jak uvedeno výše, pakt byl schválen v roce 1997. V roce 2005 byla některá jeho ustanovení zmírněna, protože se ukázalo, že je nedokáže plnit ani Francie nebo Německo. V opačném směru byl pakt novelizován v roce 2011. To byla reakce na hospodářský a politický vývoj v Řecku a Španělsku a znamenala naopak zpřísnění a doplnění některých pravidel, která omezovala rozhodování tamních vlád.

Novinkami z roku 2011 jsou:

- **možnost zahájit postup při nadměrném schodku v případě, že míra zadlužení překročí hranici 60 % HDP** nebo se nesnižuje uspokojivým tempem;
- **zavedení odstupňovaných finančních sankcí pro členské státy eurozóny**, které mohou představovat až 0,5 % HDP a uplatní se automaticky, nehlasuje-li Rada kvalifikovanou většinou proti nim;
- společný rozpočtový harmonogram a **společná rozpočtová pravidla pro členské státy eurozóny**.

Před zavedením sankcí dělá EK tzv. hloubkový přezkum.

Z paktu o stabilitě a růstu jsou za nejkontroverznější považována tato kritéria:

- 1) celkový veřejný dluh musí být menší než 60 % HDP
- 2) rozpočtový schodek musí být maximálně 3 % HDP

Kromě Řecka a Španělska měla s těmito kritérii problém také Itálie. V letech 2021 a 2022 byla kvůli kovidové pandemii „suspendována“ (pozastavena, nevyžadována), ale v roce 2023 už zase platí.

Evropská environmentální kancelář má za cíl monitorovat a připomínkovat environmentální politiku Evropské unie. Zřizuje celou řadu tematických pracovních skupin, pravidelně pořádá odborné semináře

⁷ Poznámka editorky (BB): Odkaz na dokument: economy-finance.ec.europa.eu/economic-and-fiscal-governance/stability-and-growth-pact_cs

⁸ Vedle posuzování toho, jestli se daný stát přibližuje ke střednědobému cíli dost rychle, se zkoumá, zda je nárůst vyžadujících opatřeními na straně příjmů (tzv. výdajové kritérium).

a konference na aktuální ekologická témata a systematicky se vyjadřuje ke klíčovým dokumentům EU ovlivňujícím životní prostředí. Českými členy EEB jsou Společnost pro trvale udržitelný život (STUŽ),⁹ Zelený kruh¹⁰ a sdružení Arnika.¹¹

EEB usiluje o změnu uvedených kritérií už od roku 2018; v lednu 2022 zpracovala manifest požadující:

- zjednodušení kritérií;
- technické reformy;
- nový přístup k udržitelnosti dluhů států.

V listopadu 2022 představila Komise dokument navrhuující nástroj národních plánů, které mohou být víc šité na míru jednotlivým státům, ale kritéria dluhu mají zůstat.

V reakci na to EEB požaduje

- nadřadit dobrý život (wellbeing) dluhovým kritériím;
- nezahrnovat „zelené“ a sociální investice do sledované a hodnocené výše dluhu;
- zastavit podporu environmentálně škodlivých činností.

Pro unijní, resp. bruselský establishment bude zatím zřejmě nejspornější a nejpřijatelnější třetí z těchto požadavků.

Smyslem uvedené iniciativy EEB je otevření cesty k nerůstovější eurozóně (skrz zelené dluhopisy nebo radikálněji přes tzv. moderní měnovou teorii), ale samozřejmě hrozí ztráta důvěry investorů a nárůst ceny dluhu. To jsou širší problémy soudobého hyperfinancionalizovaného hospodářského systému.

Prohlubování zadlužení je jistě v principu problém,¹² ale nejdříve je vhodné změnit používanou metriku vztahenou k HDP a celkový neoliberalní přístup k veřejnému dluhu. V různé míře se objevují první vlaštovky alternativy či nápravy, a to i v členských státech OECD,¹³ kde se jakýmsi základním úběžníkem státních politik stává dobrý život – jako v případě Nového Zélandu nebo Islandu.

Principiálním problémem eurozóny je nevyváženost společné měny mezi různě ekonomicky výkonnými a různě exportně orientovanými státy (Německo vs. Řecko), která nutně vede k napětí.

Co my na to?

- 1) Připouštíme, že případná komodifikace štěstí (pro měření štěstí jako alternativy HDP) může přinést spíš větší problém než řešení.
- 2) I v zeleném hnutí – podobně jako ve společnosti jako takové včetně akademické a vládní sféry – pocítujeme nedostatek porozumění komplexním makroekonomickým problémům a neumíme toto téma dobře uchopit. Mohlo by pomoci nějaké větší zapojení a koordinace (dělba práce?) mezi odborníky a odbornicemi, kteří se těmito tématům dlouhodobě věnují?
- 3) Nabízí se možnost buď založit pracovní skupinu, která by téma pojala relativně apoliticky a s důrazem na environmentální aspekt. Začali bychom o ní jednat se Zeleným kruhem a Klimatickou koalici a asi přizvali v první řadě jejich členské organizace. Alternativou by bylo věnovat se tomuto tématu v rámci nové paralelní sítě antikapitalistických organizací – o ní více v následující kapitole.

⁹ stuz.cz

¹⁰ zelenykruh.cz

¹¹ arnika.org

¹² Poznámka recenzenta: Zde se jedná spíše o jeden z pohledů, prohlubování schodku státních financí totiž jako problém nevidí např. moderní měnová teorie.

¹³ Vedle posuzování toho, jestli se daný stát přibližuje ke střednědobému cíli dost rychle, se zkoumá, zda je nárůst výdajů plně financován opatřeními na straně příjmů (tzv. výdajové kritérium).

4

Síť solidárních ekonomik a proč ji potřebujeme

Záznam z diskuse, kterou vedla Eva Fraňková. Zapsaly Barbora Bakošová a Eva Fraňková podle poznámek Barbory Bakošové.

Solidární ekonomiky (dále jen SE) čili iniciativy, které místo zisku volí jako svůj primární cíl naplňování potřeb, mají v České republice poměrně hojně zastoupení. Ať už se jedná o komunitou podporované ekologické zemědělství či zemědělkyně, pozemkové spolky, družstva, sociální podniky nebo opravárny kol či oblečení, směřují tyto kolektivy k péči o lidi i životní prostředí a nabízí tak alternativu k individualistickému a dravému kapitalistickému módu života.¹⁴

Napříč seminářem jsme diskutovali potíže, kterým solidární ekonomiky čelí ve svém každodenním životě. Patří mezi ně například nedostatek finančních prostředků, vysoká míra dobrovolnické práce nebo časově náročné vnitřní řízení. Často je také trápí jistá geografická izolovanost a absence podobně smýšlejících lidí v jejich okolí, která může vést k pocitu osamocení a vyloučenosti.

I proto nám připadalo důležité začít promýšlet, jak se mohou jednotlivé kolektivy propojovat a podporovat v rámci celé republiky. V tomto bloku jsme se proto rozhodli věnovat čas debatě o účelu sítě solidárních ekonomik a o potřebách jednotlivých iniciativ směrem k ní.

V diskusi silně rezonovaly zejména tyto potřeby:

- expertní a konzultantské služby při zakládání družstev i v průběhu jejich fungování (účetní, právníky*čky, notáři*ky),
- prostor pro sdílení know-how a informací,
- výzkum, vzdělávání a rozvoj,
- lobbying a advokacie na státní i lokální úrovni,
- propagace a publicita družstevnictví,
- podpora a mapování nových SE,
- vytváření společných strategií směřování,
- lepší ekonomické propojení mezi členstvem sítě a materiální výměna,
- vyhledávání zdrojů a příležitostí, půjčování a přerozdělování peněz uvnitř,
- party a kamarádství,
- rozvíjení družstev v sociální oblasti.

Dále jsme přemýšleli o institucích, které by nám mohly pomoci u vzniku a fungování takovéto sítě. Jednou z cest by mohlo být hledání možností státní podpory, jakými jsou například Státní fond životního prostředí, Ministerstvo práce a sociálních věcí v sektorech pro podporu sociálních podniků a sociálních inovací nebo CzechInvest, který by mohl pomoci konzultacemi začínajícím podnikům. Další možností jsou krajská inovační centra a další krajské instituce, podporující rozvoj podnikání, nebo odborné střední a vysoké školy, které pomáhají zakládat podniky svým studentům a studentkám.

Jako již fungující sítě, se kterými je důležité se propojit, byly zmiňovány TESSEA (Tematická síť pro sociální ekonomiku),¹⁵ RİPESS (celosvětová síť sociálních a solidárních ekonomik),¹⁶ AMPI (Asociace místních potravinových iniciativ)¹⁷ nebo Svaz českých a moravských družstev.

¹⁴ Poznámka recenzenta: Zde se nabízí vysvětlit, že unikátnost solidárních ekonomik nespočívá pouze v tom, že naplňují potřeby. Ostatně potřeby ve svém světoobrazu naplňují i ziskem orientované podniky (naplňují potřeby svých klientů i potřebu mzdy, kterou mají jejich zaměstnanci). Osobně vnímám solidární ekonomiky jako způsob naplňování potřeb prostřednictvím tržních/kapitalistických „produkčních a spotřebních vztahů“. Jak v oblasti práce, kdy usilují o jiné a více člověku přátelské aktivity, tak v oblasti utváření mezilidských (a i mimolidských) vztahů. Lze taky říci, že výměna se v solidárních ekonomikách neodehrává v konkurenci, ale spolupráci. Více informací například zde: www.ripess.org/quest-ce-que-less-2/?lang=en; solidarityeconomyprinciples.org/what-do-we-mean-by-solidarity-economy

¹⁵ www.tessea.cz/cz

¹⁶ www.ripess.org/?lang=en

¹⁷ www.asociaceampi.cz

V poslední části debaty jsme si načrtli sedm následujících kroků, které je potřeba učinit pro úspěšné založení a fungování sítě:

- 1) podrobnější mapování dalších iniciativ a sítí, hledání způsobů podpory a sdílení praxe,
- 2) setkávání se se stávajícími strukturami (např. družstevní asociace apod.) a budování dialogu,
- 3) „vyrábění“ sítí v malém měřítku,
- 4) prostor pro sdílení informací a jejich proudění, vytvoření reálných ekonomických vazeb,
- 5) nalezení mateřské organizace pro zaštitění aktivit sítě,
- 6) vytvoření výchozí strategie,
- 7) vytvoření pracovní struktury.

Kde jsme nyní?

Na začátku října 2023, po přibližně tři čtvrtě roku od semináře Otevřený prostor a průběžné práce na vzniku a fungování sítě již můžeme shrnout, co se nám povedlo a v čem máme mezery. Pod iniciativou organizace Re-set jsme utvořili skupinu, která se společně schází a sděluje si novinky ze svých organizací a společně přemýšlí o dalších postupech. V online prostředí je takovéto setkávání poněkud náročnější, proto v říjnu proběhlo větší fyzické setkání v Praze spojené se strategickým plánováním a definováním společných cílů pro horizont roku až dvou. Otevírá se možnost etické banky v ČR, která by mohla výrazně napomoci prosperitě solidárních ekonomik, další oblastí je propojování SE s odbory a sociálními a klimatickými hnutími. Zajímavým tématem je také rozvoj místních sítí na lokální úrovni a prozkoumávání jejich výhod. V neposlední řadě chceme také prozkoumávat, jak budovat poradenskou síť a struktury podporující vznik dalších družstev.

Dále pracujeme na mapování dalších iniciativ i tradičních družstev a hledáme mezi nimi potenciaální partnery pro spolupráci. V Brně se odehrála dvě setkání místních solidárních ekonomik, která iniciovalo družstvo Tři Očasci. Společně se baví o materiální a ekonomické podpoře a o tom, co se mohou od sebe navzájem naučit. Rozvíjíme rovněž dialog s klimatickým hnutím a odbory o tom, jak se propojit se solidárními ekonomikami a proč je to důležité. Je to však zatím prošlapávání nevychozených cest a až čas ukáže, která z nich bude slepá a která naopak povede k rozvoji solidárních ekonomik. O tom se možná dočtete v příštím sborníku.

Chcete se zapojit do budování sítě solidárních ekonomik nebo se třeba jen dozvědět více? Kontaktujte nás na adrese: info@re-set.cz.

5

Dragon Dreaming jako metoda plánování pro dobrý život

Záznam z workshopu, který vedla
a zapsala Ivana Mertová.

Dragon Dreaming neboli dračí snění je metoda projektového designu, která kromě obvyklého plánování a konání zahrnuje i fáze snění a oslavy, které jsou v naší kultuře poněkud opomíjeny. Přitom jsou to právě ty oblasti, kde najdeme emoce, sny a touhy, které jsou naším motorem, naší motivací něco ve světě dělat.¹⁸

Cílem této metody je tvořit projekty, které vedou jak k osobnímu rozvoji člověka, tak k posílení skupiny a zároveň přináší i prospěch okolnímu světu.

Autorem je John Croft, který se celý svůj profesní život pohyboval v komunitách po celém světě a hledal způsoby, jak by bylo možné zvrátit destruktivní vliv naší současné průmyslové kultury na svět. Inspiroval se australskými Aboriginci, kteří nepovažují sny za něco soukromého, jako my. Naopak, podle nich jsou sny způsobem, jak přispíváme tomuto světu, a proto bychom je měli sdělovat ostatním a realizovat. To se velmi liší od přístupu v západní kultuře, kde sny vnímáme jako něco osobního, co raději ostatním moc neříkáme, protože riskujeme nezájem odmítnutí nebo dokonce výsměch.

Dragon Dreaming má čtyři části: **snění, plánování, realizace** a **oslava**. Plánování a realizace jsou nám známé, v nich jsme silní, protože rezonují s naší kulturou výkonnosti. Snění a oslavu považujeme za něco, co je sice hezké a příjemné, ale jaksi navíc – jako takový luxus, který si dopřejeme jen tehdy, když nám na něj zbude čas. Přitom právě tyto fáze oslovují naše emoce, tužby, sny, dodávají nám energii a umožňují nám zastavit se, abychom si uvědomili, co skutečně chceme a potřebujeme.

Snění má podobu kruhu, kdy jeden člověk vysloví svůj sen a ostatní k tomu postupně říkají to své – to, co je pro ně důležité. Bez hodnocení, bez vysvětlování, bez zpětné vazby. Cílem není najít shodu, ale vyslovit vše, co je pro nás ve vztahu ke snu klíčové.

Plánování se děje formou hracího plánu s názvem karabirrdt. Karabirrdt je grafické znázornění celé cesty k cíli, které pomáhá skupině vidět, kde se nachází a co je ještě třeba udělat. Důležité je, abychom si i při plánování udrželi velkou míru lehkosti a hravosti, jako bychom tvořili plán nějaké hry. Časový horizont karabirrdtu by měl být maximálně čtvrt roku.

Pak následuje fáze **konání** a **realizace**. Karabirrdt stále slouží jako vizuální pomůcka, díky které snadno vidíme, jak postupujeme. Každý milník na cestě karabirrdtem má svého „patrona“ a také je u něj kroužek, který se postupně vybarvuje podle toho, jak se úkoly plní.

Nakonec je fáze **oslavy**. V této fázi je užitečné se zastavit a uvědomit si, kam jsme se díky projektu posunuli, co jsme se naučili, jakou transformaci jsme prošli. A také se vyrovnat se ztrátami, pokud věci nedopadly tak, jak jsme chtěli. Víc než bujará oslava se mi sem hodí termín **sklizeň**.

A jak jsme to prakticky dělali my?

Prvním krokem je vyslovení snu nebo záměru jednoho člověka. Skupina se nemusí v ničem sjednotit ani nic odsouhlasovat. My jsme jako záměr zvolili sociální podnikání a to, jak je možné ho podpořit.

Pak si přítomní jeden po druhém v kruhu předávají slovo a každý říká, co ve svém záměru potřebuje mít, aby se s ním mohl ztotožnit. Všechno se zapisuje na větší papír tak, aby to bylo dobře čitelné. Je praktické, když nezapisuje člověk, který mluví, ale ten, který mluvil před ním a má tedy na zapisování prostor. Pokud někdo právě nemá žádný nápad, může mlčet a předat slovo dál. Slovo takhle obíhá po kruhu mnohokrát. Signálem k ukončení této fáze je, že už nikoho nic nového nenapadá, vše důležité už bylo řečeno a zapsáno.

Následuje fáze destilace, kdy ze záplavy úžasných, zajímavých i drobných nebo překrývajících se myšlenek potřebujeme vytáhnout to klíčové. Každý člověk ode mě tedy dostal tři barevné lepíky a na ně napsal tři věci, které považuje z těch napsaných za nejdůležitější.

¹⁸ Poznámka editorky (TT): Metoda a filosofie Dragon Dreaming vychází z moudrosti původních obyvatel Austrálie. Pracuje se silou imaginace (snění), vytváření a posilování společenství a osobním růstem jednotlivců. Pro ekonomiky dobrého života může být velkým přínosem, jelikož podporuje akceschopnost osob i kolektivů, můžeme díky ní snáze rozvíjet udržitelnost ve vlastních životech a posilovat svou schopnost adaptace.

Pak jsme je společně seskupovali do skupin. V tomto procesu vyplave na povrch, co je důležité a co třeba méně. Výsledkem naší práce pak byl flipchart se seskupenými lepíky, kde se zřetelně odrážejí priority a hlavní směry, které považujeme v daném záměru za klíčové.

Dalším krokem by bylo vytvoření plánu karabirrdt, což jsme už nedělali, protože by si to vyžadovalo o dost víc času, než kolik jsme ho měli k dispozici.

V češtině existuje příručka, která tuto metodu podrobně popisuje, je volně ke stažení na webu [globe-czech.cz/ files/userfiles/dragon_dreaming_prirucka_v_cestine.pdf](http://globe-czech.cz/files/userfiles/dragon_dreaming_prirucka_v_cestine.pdf).

6

Nerůst: otázky a odpovědi

Záznam z diskuse, kterou vedla Eva Fraňková. Zapsala Eva Fraňková na základě poznámek Terezy Tlapákové.

Následující text vychází z diskuse nad otázkami, které pokládali účastníci a účastnice bloku. Nereprodukuje celou proběhlou diskusi, ale její hlavní body, které jsou doplněny o zdroje dalších informací k daným tématům. Menší části textu jsou převzaty z webu nerust.cz, sekce Časté otázky a nedorozumění, viz nerust.cz/caste-otazky-a-nedorozumeni.

Český název nerůst – existuje o něm nějaká debata, jsou alternativy?

Pojem se u nás etabloval před více než 10 lety, první texty na toto téma v češtině psaly Naďa Johanisová a Eva Fraňková. Naďa Johanisová v jednom z úplně prvních textů¹⁹ předkládá více variant: nerůst, odrůst, úbytek. Velice záhy ale převládla varianta nerůst. Odrůst je zřejmě obsahově přesnější a v některých slovanských jazycích je zaužívaný (např. *odrast* ve slovinštině). Nerůst je pro spoustu lidí asi víc provokující, a tím tedy bližší působení anglického *degrowth* či původně francouzského *decroissance*, které např. Latouche označuje jako *missile word*, tedy doslova výbušné slovo. Debata ale v rámci českého nerůstového hnutí existuje, např. Arnošt Novák je příznivcem varianty odrůst, i on ve svých textech ale zatím drží jednotnou linii a používá nerůst.²⁰ Mimochodem, celá strana více či méně reálných variant označení nerůstu je zaznamenána ve sborníčku z Open Space 2013 (str. 77), který byl na téma Růst, či nerůst? Můj osobní favorit je „splask“.²¹

V poslední době se slovo nerůst v médiích čím dál tím víc objevuje, často jde ale o omyl, kdy ho novináři a novinářky používají ve významu ekonomické recese – tedy pro stav, kdy se současnému – růstově závislému – systému nedaří růst. Je otázka, jestli by se slovu odrůst dělo něco podobného. Každopádně přibývá i textů, které s reálnými tezemi nerůstu pracují, často polemicky, ale s alespoň základním pochopením, o co běží.²²

Ještě jeden relevantní termín je post-růst, který se ale většinou používá v trochu jiném významu (i když např. v němčině se používá *Postwachstum* v zásadě ve významu *degrowth*). Každopádně v češtině se snažíme držet významový rozdíl: Post-růst je vize ekonomiky, kde základní lidské potřeby budou uspokojeny bez toho, abychom překračovali planetární meze, a kde naše ekonomika nebude závislá na nekonečném růstu. Pokud tohoto stavu chceme dosáhnout, potřebujeme nerůst – tedy proaktivní zmenšování spotřeby bohatých ekonomik. Zatímco post-růst je vize, nerůst je cesta, jak se k této vizi dostaneme.²³

Jaká je idea/filosofie za nerůstem?

V prvních odborných textech o nerůstu se udávalo cca 6-7 myšlenkových zdrojů nerůstu, které zahrnovaly: environmentální etiku, ekologickou ekonomii, (eko)feminismus, post-rozvoj, anti-utilitarismus a politickou ekonomii a filosofii.²⁴ V pozdějších textech se pak někdy kořeny nerůstu zjednodušují na tři základní větve:

- biofyzikální, která kritizuje materiálovou a energetickou náročnost současného systému, překračování planetárních mezí, diskutuje environmentální limity, a v principu vychází z ekologické ekonomie;
- systémová, která upozorňuje na závislost současné globální ekonomiky na růstu ve smyslu *grow or die*, která způsobuje, že pokud nebudeme aktivně budovat nerůstové systémy, opravdu nás čeká při zpomalení či zastavení růstu recese a krize;

¹⁹ Johanisová N. 2010. *Nerůst, odrůst, úbytek: Západní hnutí Decroissance navrhuje, jak uniknout ekonomii*. Časopis Advojka, kulturní čtrnáctideník, č. 8 r. 6, str. 35. Dostupné na www.advojka.cz/archiv/2010/8/nerust-odrůst-ubytek.

²⁰ Viz například Novák A. 2022. Kolik je dost? K autonomní společnosti nerůstu. *A2!arm*, 6. 7. 2022, dostupné na a2!arm.cz/2022/07/kolik-je-dost-k-autonomni-spolecnosti-nerustu/.

²¹ Viz www.thinktank.cz/dok/sborniky-ze-seminare-otevreny-prostor/.

²² Za všechny viz například Koubský P. *Může nerůst zachránit planetu, nebo je to nebezpečná utopie? A jaké máme jako civilizace alternativy? Odpovídáme*. *Deník N*, 28. 6. 2023, dostupné na denikn.cz/1177592/muze-nerust-zachranit-planetu-nebo-je-to-nebezpecna-utopie-a-jake-mame-jako-civilizace-alternativy-odpovidame/.

²³ Převzato z nerust.cz/caste-otazky-a-nedorozumeni/ (2023-10-31)

²⁴ V češtině převyprávěno například zde: Fraňková E. a Johanisová N. 2013. *Udržitelný nerůst. Nový zastřešující koncept v environmentální argumentaci? Sociální studia*. Brno: Fakulta sociálních studií MU v Brně, roč. 10, č. 1, s. 13-34.

- kulturní, která zahrnuje kritiku (neo)kolonialismu a dopadů globalizace,²⁵ utilitarismu, a psychologické závislosti lidí a celých společností na ideji růstu a pokroku.²⁶

V rámci kritiky fungování současného systému lze v češtině doporučit například knihy:

Ulrich Brand a Markus Wissen: *Imperiální způsob života*²⁷ či Raj Pate a Jason W. Moore: *Dějiny světa na příkladu sedmi laciných věcí: průvodce kapitalismem, přírodou a budoucností naší planety*.²⁸ Nedávno vyšel také kratší článek s podobným vyzněním (historický dluh kapitalismu vůči zemím globálního Jihu a kritika soudobého neokolonialismu).^{29 30}

Kde už nerůst někdy fungoval či funguje v praxi? Jsou nějaké současné/historické nerůstové společnosti, na kterých lze ukázat, že to může fungovat?

Většina kultur, které bychom alespoň přibližně mohli označit za nerůstové, byla převálcována kolonialismem a globálním kapitalismem, tzn. v současnosti je těžké nalézt reálné příklady větších nerůstových společenství. Samozřejmě i různé tradiční kultury měly svoje problémy – ať již environmentální (vyčerpání některého klíčového zdroje, degradace životního prostředí) nebo sociální (nerovnosti, rasová či náboženská nesnášenlivost apod.). Klasický zdroj v oblasti antropologických studií, který přinejmenším přináší svědectví o hodně jinak uspořádaných a zacílených společnostech, je Marshal Sahlins a jeho *Stone age economics*.³¹ Z podobného ranku je také další klasické antropologické dílo Marcela Mause: *Esej o daru*.

Na úrovni jednotlivých nerůstových politik či příkladů nerůstové praxe lze najít „success stories“ na webu nerust.cz.³²

²⁵ Poznámka recenzenta: (Neo)kolonialismus má rozsáhlé ekonomické, společenské i ekologické souvislosti. Možná lze tuto větev kořenů nerůstu označit za plynoucí z kritik (neo)kolonialismu a globalizace a obohacení o myšlenkové zdroje a praxe mimo euroatlantický prostor. I v duchu dekolonizace samotné mi přijde vhodnější dát globálnímu Jihu větší kredit, než ho pouze shrnout pod kulturní kořeny.

²⁶ Podrobněji viz nerůstový web, sekce Piliře nerůstu: nerust.cz/co-je-nerustu/.

²⁷ Krátká recenze viz např. www.culturenet.cz/publikace/ulrich-brand-markus-wissen-imperialni-zpusob-zivota/.

²⁸ neklid.org/knihy/dejiny-sveta-na-prikladu-sedmi-lacinnych-veci-pruvodce-kapitalismem-prirodou-a-budoucnosti-nasi-planety.

²⁹ Martin Abel: *Růst je nahý*. Deník Referendum, 10. 9. 2023, dostupné zde: denikreferendum.cz/clanek/35602-rust-je-nahy.

³⁰ Poznámka recenzenta: Od doby sepsání textu vyšel i český překlad knihy: KALLIS, Giorgos. *Na obranu nerůstu*. Fraňková, Eva a Fialová, Věra (Překladatelé). Praha: Neklid, 2022, 439 s. ISBN 978-80-908247-8-2.

³¹ Vydal ale i další zajímavé antropologické studie, viz en.wikipedia.org/wiki/Marshall_Sahlins.

³² nerust.cz/alternativy/

7

Jak by mohla vypadat nová ekonomická teorie?

Záznam z diskuse, kterou vedl a zapsal Ondřej Kolínský.

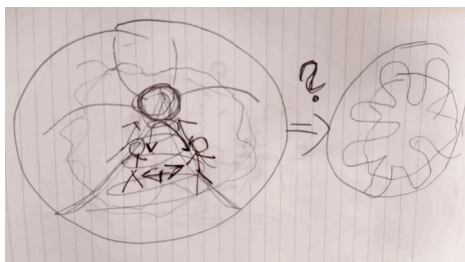
Cílem bloku bylo rozdiskutovat možnosti nové ekonomické teorie, která by byla kompatibilní s ekologickými mezemi a sociálními potřebami. Byl rozdělen na tři části: v první jsme pojmenovali klíčové předpoklady klasických teorií, které se hlediskem současných krizí jeví jako neudržitelné, ve druhé jsme v menších skupinách vytvářeli své vlastní modely nových ekonomik a ve třetí části jsme krátce otevřeli otázku aplikovatelnosti pro současné alternativní ekonomiky.

Výchozí utilitaristický předpoklad neklesající funkce užítu (nenasytnosti) a nekonečně substituovatelných, vzájemně nahraditelných, zdrojů jsou v protikladu k pojetí potřeb, které lze naplnit. S tím pak souvisí rozdíl mezi individuální a společenskou racionalitou – ta první má v klasickém pojetí ze sobectví jednotlivých lidí vytvořit největší užitek na úrovni společnosti, ta druhá by naopak vyžadovala vědomé politické rozhodnutí o tom, jaký směr rozvoje je žádoucí. Omezení racionality související s nedostatkem informací, transparentnosti na trhu nebo prostou nepozorností spotřebitelstva pak vytvářejí zásadní slepé skvrny současné ekonomické teorie.³³

Klíčový je pak postoj klasické ekonomie k normativním a politickým otázkám. Kromě nepokrytého antropocentrismu zůstávají další předpoklady spíše nevysslovené. Za zdánlivou neutralitou a apolitičností se však skrývá představa lineárního pokroku (více je lépe) a samospádných řešení, kdy nehrozí uzamčení (lock-ins) nebo falešný rozvoj do nadspotřeby. Idealistický rámec klasické ekonomie také maskuje politické konflikty pod fasádou win-win řešení, která jsou dobrá pro všechny (společensky optimální). Tato rétorika pak brání pojmenování konfliktů mezi různými cíli a diskusi o volbách mezi nimi.

Následoval brainstorming modelů společenského metabolismu vycházející právě z předchozí diskuse. V menších skupinách jsme vymýšleli a malovali schémata, která by zachycovala to relevantní z ekonomických aktivit a současně nastiňovala síť vztahů jako pojistky udržitelnosti. Jako klíčové se ukázaly právě negativní zpětnovazební smyčky³⁴ udržující systém v rovnováze. Typicky zde byla zahrnuta větší šíře aktivit a provazeb než v klasických ekonomických modelech – zejména šlo o vazby na politiku a propojení mezi lokální a globální úrovni. Modely také reflektovaly potřebu ukotvení trhu a společnosti v prostředí. Tyto kategorie byly v některých modelech propojeny do té míry, že je nešlo analyticky odlišit, to navazuje na kritiku udržitelného rozvoje s jeho jasně oddělenými třemi pilíři udržitelnosti.

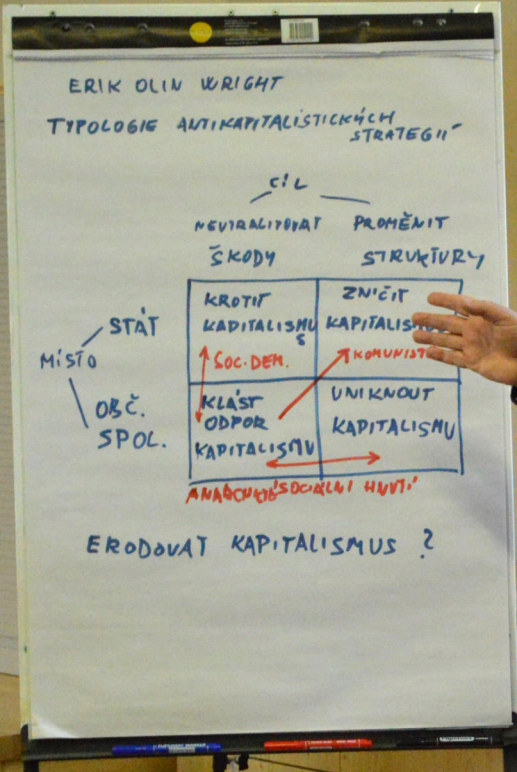
Jako významná se ukázala role metafor projevující se ve tvarech a reprezentacích modelů. Často se objevovaly odkazy na biofyzikální prvky: membrána, pulzace, cibule, fraktály. Odkazování na funkce ekosystémů nebo organismů lze vnímat v kontextu často zdůrazňované symbiózy a hledání synergických opatření sloužících k uspokojování různých potřeb současně. Naopak omezení bylo opakovaně shledáváno v potřebě zkoumat různé úrovně ekonomiky – často bylo třeba několika modelů/schémat. To samozřejmě otevírá širší otázku, do jaké míry lze vůbec udržitelnou ekonomiku zachytit elegantním modelem a jaká míra zjednodušení je analyticky přijatelná ve prospěch srozumitelné symboliky.

Na otázku aplikovatelnosti a využitelnosti této teorie pro existující ekonomické alternativy zbylo málo času. Samotné pojmenování problémů, které současná teorie svou nepozorností znevídětelňuje, přináší emancipaci lidem, které tyto problémy postihují. Konkrétní vizi spolupráce mezi empirickou a teoretickou větví hledání alternativ jsme už ale sestavit nedokázali.

³³ Poznámka recenzenta: Nad rámec obsahu tohoto odstavce se můžeme také zamýšlet nad tím, jaký je rozdíl ve vnímání potřeb. Mainstreamová ekonomická teorie se zakládá na představě, že potřeby jsou různé a různě naplňované. Alternativou k tomu je např. Max-Neefova teorie potřeb, podle které jsou potřeby stejné (protože jsme stejní lidé), ale liší se ve způsobech jejich naplňování.

³⁴ Poznámka editorky (TT): zpětnovazební smyčka je termín pro situaci, kdy výstup nějakého systému ovlivňuje zpětně jeho vstup. Negativní zpětnovazební smyčka je stabilizační (typickým příkladem je periodický vývoj populace kořisti a dravce ve volné přírodě).

8

Jak erodovat kapitalismus?

Záznam z diskuse, kterou vedl a zapsal Jiří Silný podle poznámek Jiřího Gutha.

Debata vycházela z práce marxistického houslisty a sociologa Erika Olina Wrighta a jeho typologie antikapitalistických strategií, které se v jeho práci objevují spolu s negativními dopady kapitalismu na společnost.

Typologie antikapitalistických strategií

Goal of Strategy³⁵

	Neutralizovat škody	Překonávat struktury
Stát	Krotit kapitalismus	Zničit kapitalismus
Občanská společnost	Klást kapitalismu odpor	Uniknout kapitalismu

Historicky dělnické/levicové hnutí rozvíjelo všechny uvedené strategie (revoluční, reformní, odborářskou, družstevní a další). Jedním z prvních překonání struktur kapitalismu byla Pařížská komuna (1871). Ve 20. století pak dochází uvnitř dělnického hnutí k zásadnímu rozkolu během Velké války mezi sociálně demokratickým (krocení kapitalismu) a komunistickým proudem (zničení kapitalismu). Zatímco sociálně demokratické strany většinou podpořily národní vlády při vstupu do války, komunistické strany vznikaly z těch, kdo byli proti imperiální válce. Tyto dva proudy se účinně nespojily ani proti fašismu (a k levicovému boji každého s každým je třeba připočítat i anarchisty).

Drahé poučení ze dvou světových válek vedlo ke vzniku státně-socialistického východního bloku („protosocialismus“) na jedné a sociálního státu na druhé straně tzv. železné opony. Oba koncepty si do jisté míry konkurovaly, ale v šedesátých letech byla jistá naděje na jejich konvergenci. Na východě ji zastavila invaze do Československa 1968 a na západě nástup neoliberalismu v sedmdesátých letech,³⁶ jenž propůjčil kapitalismu novou dynamiku, které rozdělená a oslabená levice nedokázala vzdorovat. To vedlo ke kolapsu většiny státně-socialistických společností na konci osmdesátých let.³⁷

Dnes z komunistického experimentu zbývá jen Čína (a podobně Vietnam), která má něco jako zkrácený kapitalismus (trh je pod politickou kontrolou), KLDK udržuje totalitní systém a ekonomiku izolovanou od té globální. Kuba se jediná vymyká a představuje určitou inspiraci, zejména pro země Latinské Ameriky.

S růstem kapitalistické dominance vznikala i hnutí odporu (Sociální fóra, Occupy Wall Street, Indignados, Syriza apod.), vznikají ekologická a spotřebitelská hnutí, někde ožívají odbory.

Vedle tradičního unikání z kapitalistické logiky, které představuje zejména družstevní hnutí, vznikají dnes další ekonomické alternativy (např. Fair trade nebo komunitou podporované zemědělství), ale také spíše individuální eskapismus v podobě různých snah o soběstačnost.

V současné době to nevypadá na revoluci – prakticky neexistují revoluční strany. Sociální demokracie všeobecně slábne (v Evropě stojí za zmínku snad jen výjimka na Pyrenejském poloostrově), a ani sociální hnutí zatím nevytvořila dostatečný tlak na změnu a ani trvalejší struktury.

Wright na otázku, zda kapitalismus: „Krotit? Zničit? Klást mu odpor? Uniknout mu?“ odpovídá: ERODOVAT HO, tím se spojí a budou spolupracovat tři nerevoluční strategie. Pak je podle něj naděje na změnu.

K tomu lze dodat, že k zásadním změnám a prosazení emancipačních proudů docházelo po velkých katastrofách a krizích. Vzhledem k tomu, že se nacházíme v období prohlubujících se kombinovaných krizí, vidíme už i u nás posuny v myšlení. Někteří účastníci studentské stávky přišli s kritikou kapitalismu. To je na západě běžné, u nás to snad signalizuje konec postsocialistického tabu.

³⁵ Zdroj: Wright, E.O. How to be an Anticapitalist for the 21st Century, November 2016, s. 15 dostupné na www.sccc.wisc.edu/soc/faculty/pages/wright/Anticapitalism.html

³⁶ Poznámka recenzenta: Podobně jako krize v 60. letech a jisté vyčerpání keynesiánské politiky.

³⁷ Poznámka recenzenta: Na jedné straně oslabení levice přispělo k vítězství pravice, podnítilo závod ve zbrojení, ve kterém „západ“ porazil „východ“, nicméně obdobně s rozpadem (a i prohrou ve zbrojícím závodu) souvisí ekonomická stagnace v sovětském bloku.

Možná, že i v našem kontextu je už doba zralá na rozvíjení imaginace a propojování sil směrem k budování demokratického nerůstového ekosocialismu, který nabídne řešení pro většinu našich dnešních problémů.

Dalším bodem byl apel na pěstování podhoubí socialistické změny a postupného získávání emancipační kulturní hegemonie, který by mohl stavět na následujících sdílených hodnotách:

- všichni lidé jsou si rovni;
- distribuce moci a zdrojů musí být spravedlivá (socialismus);
- nikdo není vyloučen ze spolurozhodování (demokracie politická i ekonomická);
- lidstvo musí být v harmonii s přírodou.

Následující diskuse se týkala zejména pojmu socialismus. Část účastníků soudila, že slovo je historicky příliš zatížené a stačilo by mluvit o změně. Garant soudil, že socialistická tradice je přes všechna zneužití ideálů důstojná a důležitá (podobně je na tom třeba křesťanství), a proto si zasluhuje rehabilitaci a nové experimenty. S tím se někteří částečně ztotožnili, protože věcně se socialistickou vizí vlastně nemají problém.

Případná síť nazvaná Podhoubí by podle garantů neměla vytvářet novou organizaci ani veřejnou kampaň, ale jen propojovat ty, kdo považují ekosocialismus za svůj cíl a chtějí vytvářet povědomí a předpoklady pro změnu tímto směrem, včetně propojování a budování ekonomické základny hnutí.

Další debata se vedla o technických možnostech, jak pro takovou decentralizovanou síť vytvořit odpovídající komunikační prostředí (open source, decentralizované, peer-to peer). Ukázalo se, že skupina má přístup k takovým kompetencím a pokud bude o Podhoubí zájem, bude možné se takto propojit.

Zdroje a odkazy:

Erik Olin Wright: *Jak být antikapitalistou v 21. století (How to Be an Anticapitalist in the Twenty-First Century)*. 2019, Verso Books. ISBN 978-1-78873-605-3).

Na autorových stránkách www.ssc.wisc.edu/~wright/ lze stáhnout i kratší texty k tomuto tématu. Zabýval se také konkrétními utopiemi, třídní strukturou společnosti apod.

9

Jak překročit ghetto vzdělané a progresivní střední třídy

Záznam z diskuse, kterou vedl Josef Patočka. Zapsal Josef Patočka podle poznámek Mikuláše Černíka.

Základem diskuse bylo téma, které se v posledních letech stává středobodem diskusí o strategiích politické levice na Západě. Hledali jsme odpověď na otázku, jak vyjít z „ghetta“ vzdělané střední třídy, která se radikalizovala na základě zkušenosti narůstajících nerovností a rostoucích nákladů na život, stejně jako zesíleného vnímání ekologických a sociálních krizí kapitalismu, a napojit se na širší společenskou většinu lidí, které k radikalismu předurčuje spíše jejich objektivní sociální situace a útlak prožívaný v pracovním a osobním životě.

Inspirací v tomto ohledu může být kniha odborové organizátorky Jane McAllevey „No Shortcuts“ o nové vlně organizování na pracovištích, nebo „Hegemony How-To: A Roadmap for Radicals“ politického organizátora Jonathana Smuckera, která staví na zkušenostech a selháních hnutí jako je alter-globalizační hnutí či hnutí Occupy Wall Street, a mimo jiné řeší, jak se vyhnout tendencím k izolaci radikálních hnutí. Jejich poznatky jsou relevantní i pro vytváření ekonomických alternativ.

V diskusi se pátralo po příkladech pozitivní či naopak odstrašující praxe, známých z našeho kontextu. Zmiňován byl příklad Michala Ulvra a jeho stovebního sociálního družstva Akorn, kterému se daří zaměstnávat řemeslníky z pracující třídy, dávat jim podíl na zisku z práce a překračovat tak levicovou intelektuální bublinu. Pozitivním příkladem ve světovém měřítku jsou také někteří duchovní v různých křesťanských církvích, kteří s dělnictvem emancipačně pracují.

Příklady o zapojování lidí v posledních letech tvoří také hnutí fair-trade, které lidi zapojuje jako spotřebitele (se všemi výhodami i nevýhodami). Ve městech lidé budují komunitní zahrady či komunitou podporované zemědělství – problémem ale může být jejich nízká dostupnost pro některé skupiny lidí. Pokusem v klimatickém hnutí byly Klimajízdy uheľnými regiony, ty jsou ale velmi pomíjivé a dočasné.

Dobrou praxi představují i pilotní projekty ekologické ekonomiky v regionech: Hostětín, Vlašim, Kněžice nebo Jindřichovice pod Smrkem. Problémem takových projektů je ovšem často závislost na osamoceném místním tahounovi či tahounce – projekty s takovými lidmi často vyhořívají.

V historii českého politického zeleného hnutí je v tomto kontextu patrný třídní rozpor. Zatímco někteří zelení se snažili zavděčit hlavně městským liberálním voličům z vyšších tříd a následně doplatili na jejich přelétavost, jiní se snažili „přiblížit se lidu“, někdy pak ale opustili původní ideály a zfašizovali se.

Otázkou tak je, jak navazovat s lidmi s odlišnou zkušeností kontakt bez „ztráty sebe“. Klíčové je, že tak nelze činit jejich „přesvědčováním“. Lidé nemění ideje, mění je zkušenost – je třeba je zapojovat do praxe, která ji promění. Takové zkušenosti se musí odehrávat v konkrétních místech, pracovištích, komunitách. Nelze je navodit mediálně. Jen tak se lze dostat k novým lidem a navázat s nimi skutečně hodnotné, důvěrné vztahy, v nichž je změna pocítována jako „naše“ a ne jako „vnější“.

Příkladem slibné praxe v tomto směru je odborové organizování na pracovištích, které u nás praktikuje Centrum pro odborové organizování. To organizuje lidi v pečovatelských profesích, sociálních službách, ale i jinde. Organizování je založené na naslouchání pracujícím, řešení jejich problémů a vyzdvihování jejich perspektiv. Lidé tak tvoří vlastní příběh, místo aby byli jen „zatahováni“ do našeho. Teprve na základě vztahu vzájemné důvěry je rovněž možné s nimi v dialogu hovořit i o obtížných otázkách.

Organizování ale nemusí být jen „odborové“ na pracovištích, ale i komunitní, o jaké se u nás snaží třeba Iniciativa nájemníků a nájemnic nebo různé sousedské spolky. O budování komunitních ekonomik lze také přemýšlet jako o formě organizování – pokud funguje dobře, většinou vychází z místních potřeb a zapojuje komunitu do participativního procesu jejich naplňování. Organizování v komunitách a na pracovištích může mít naopak různé vzájemně prospěšné synergie, kdy se společenská a ekonomická moc komunitních ekonomik a odborových organizací doplňují.

Problémem v organizování obecně je otázka „vedení“ - leadershipu. Lidé potřebují podporu, aby vzali své problémy do vlastních rukou. Na druhé straně je vždy riziko „úkolování“ či „manipulace“ obyčejných lidí shora ze strany „intelektuálů“ nebo obecněji odtržení vedení od základny a rozporu mezi jejich zájmy.

Zásadní proto je, aby lidé ze vzdělanějších vyšších tříd nepojímali společnou práci na osvobození jako „pomoc“ znevýhodněným lidem nebo řešení jejich problémů. Naopak je třeba se od nich učit perspektivám a poznatkům, které nám jsou cizí, a sami se tak osvobodit od vlastních předsudků a privilegií.

Spolupráci s jinými lidmi musíme chápat jako cestu i k vlastnímu osvobození – jen tak můžeme být autentičtí. Cestou k tomu je chápat činnost jako věci, které děláme spolu a i pro sebe, nejen pro druhé. Zásadní je proto rovněž budovat demokratické struktury a lpět na jejich udržování, aby se hnutí nezaprodalo a časem nevytvářelo nové elity a struktury nadvlády.

10

Může v ČR vzniknout silné potravinové hnutí?

Záznam z diskuse, kterou vedla Michaela Pixová. Zapsala Michaela Pixová podle poznámek Dany Měchurové.

Základem diskuse byly poznatky vycházející z výzkumné práce Michaely Pixové v rámci rakouského projektu Food Alternatives,³⁸ který v Česku, Švýcarsku a Argentině zkoumá „hodnotově založené způsoby produkce a konzumace“ (values-based modes of production and consumption) v korporátním potravinovém režimu. Tento režim představuje současný převládající zemědělsko-potravinový systém ovládaný transnacionálními korporacemi postavenými na konkurenci, ekonomickém růstu a maximalizaci zisků. V opozici stojí sociální hnutí a producenti operující na lokální úrovni, kteří usilují o udržitelnější produkci založenou na hodnotách, jako je solidarita či důvěra. Typickým příkladem je KPZ – komunitou podporované zemědělství nebo regionální dodavatelské řetězce. Mohou jimi však být i formy městského zahradničení či samozásobitelství. Výzkum zjišťuje, zda tito aktéři mají potenciál hegemonní režim změnit.

V Česku jsou dominantní velké agroholdingy, které jsou *de facto* privatizovanými JZD a v tržní konkurenci těží především z možnosti obhospodařovat velké půdní celky s pomocí těžké zemědělské techniky. Na druhé straně jsou obchodní řetězce, kterých je v Česku nebyvalá koncentrace a zabírají většinu trhu s potravinami. Dominantní aktéři systému fungují jako oligopol, který má enormní důsledky na cenovou dostupnost potravin.

Jen asi 20 % zemědělské půdy v Česku obhospodařují menší farmáři, kteří však mívají potíže dostat se na český trh, a proto hledají alternativní cesty k zákazníkům. Významný potenciál má v Česku také tradice samozásobitelství, včetně zahradničení, do kterého je u nás zapojen mnohonásobně vyšší podíl populace než v zemích západní Evropy. Přestože bylo např. zahradničení donedávna státními institucemi označováno jako zastaralý a neefektivní způsob zaopatřování potravin, je ze své podstaty většinou ekologické, zkracuje dodavatelské řetězce a brání odcizení konzumace od produkce. Je významné pro udržení kontaktu lidí s přírodními cykly i jako prvek společenské odolnosti vůči nejrůznějším krizím.

V Česku se postupně rozšiřuje hnutí za potravinovou suverenitu, které však ve skutečnosti slovo „suverenita“ příliš nepoužívá a svou činnost rámuje spíše apoliticky.³⁹ Snahou je vybudovat paralelní svět, který neusiluje o hlubší systémové změny. Výjimku tvoří několik málo aktérů a organizací bez výraznějšího mobilizačního potenciálu.

Poslední dobou se ukazuje, že významným aktérem ve zkracování dodavatelských řetězců a v posilování potravinové bezpečnosti a suverenity může být i město. Jednak svými politikami může ovlivnit materiálové toky, jimiž je město zásobeno, a zejména s pomocí veřejných zakázek upřednostňovat lokální / regionální producenty nad nadnárodními dodavatelskými sítěmi. Město však může také chránit a dále rozšiřovat své vlastní produkční kapacity. Místně vypěstované potraviny mohou mít i sociální funkci – poskytnutím pozemků pro samozásobitelství lze zlepšit potravinovou demokracii a spravedlnost pro lidi, pro které jsou čerstvé potraviny na trhu nedostupné a stávají se tak závislémi na nekvalitních potravinách z potravinových bank, o kterých se dnes často mluví jako o uchvávených korporátními zájmy.⁴⁰ V USA např. řetězce za dodávání potravin do potravinových bank (většinou nekvalitních trvanlivých polotovarů) dostávají daňové úlevy, takže veřejnost *de facto* hradí zisky oligopolu a podkopávání potravinové demokracie nízkopříjmových skupin, které nemohou rozhodovat o tom, jaké jídlo budou konzumovat.

Městská potravinová politika v Praze a Brně

V posledních strategických a klimatických plánech Prahy a Brna nyní můžeme nově najít městskou potravinovou politiku. Dříve města potraviny ve svých politikách neřešila nebo se věnovala jen farmářským trhům, z nichž se stal spíše nástroj pro získání politických bodů. I dnes se však zdá, že tato města počítají s místními potravinami především v kontextu environmentálních opatření. Lokální potraviny jsou brány jako cesta k snižování uhlíkové stopy dlouhých dodavatelských řetězců. Velká pozornost je v rámci důrazu na cirkularitu věnována také potravinovému odpadu a kompostování. Výrazná pozornost je věnována komunitním zahradám, jejichž produktivita je však malá a lidé je berou spíše jako místo k socializaci. Naopak zahrádkářské osady, které jsou významným zdrojem samozásobitelství,⁴¹ jsou městskými politikami víceméně ignorovány nebo je deklarována snaha je

³⁸ www.foodalternatives.at

³⁹ Poznámka recenzenta: V posledních letech byl v politických souvislostech vidět např. Svaz zahrádkářů, nicméně jedná se spíše o zájmové sdružení než o sociální hnutí či politickou organizaci rámujiící se potravinovou suverenitou.

⁴⁰ Tzv. corporate capture of food charity – korporacemi uchvácená potravinová charita

⁴¹ Viz např. výzkumy Petra Jehličky či Lucie Sovové

někdy v budoucnu lépe zmapovat. Není zde příliš řeč o tom, jak ve městě vyprodukované potraviny dostat k lidem, ani o jiných sociálních aspektech místní produkce potravin.

Ukazuje se, že městské potravinové politiky vznikly ve spolupráci s některými neziskovými organizacemi, jako je INCIEN,⁴² Zachraň jídlo či Kokoza. Jde o organizace usilující o drobné reformy současného systému, které však mohou vést i k jeho posílení a kooptaci alternativ. Kokoza např. pomáhá budovat komunitní zahrady nejen místním komunitám, ale také korporacím, developerům či obchodním řetězcům. Advokacie za omezení potravinového odpadu v režii organizace Zachraň jídlo přivedla supermarkety k lepšímu nakládání s potravinovým odpadem, zároveň však supermarkety tuto zdánlivě samozřejmou nápravu svého fungování vykazují jako součást CSR (společenské odpovědnosti firem). Naopak ze strany měst nedochází ke konzultacím se zahrádkáři, místními farmáři či koordinátory KPZ. Situace v Praze vytváří dojem, že město svou potravinovou politiku konzultuje jen s aktéry, které chápe jako inovátory, hybatele modernizace, již jsou zároveň dobře integrováni do současného korporátního potravinového režimu i neoliberálního města. Naopak se vyhýbá spolupráci s aktéry, kteří stojí mimo tržní struktury, jsou hybateli alternativ vůči současnému režimu nebo stojí v cestě další urbanizaci. O tom mj. vypovídá fakt, že kupř. město Praha ani po opakovaných výzvách odborníků neustanovilo koordinátora zahrádkových osad, přestože jejich značná část využívá právě městské pozemky. Metropolitní plán Prahy, který na městské potravinové politiky nijak nenavazuje, dokonce celou řadu zahrádkových osad ruší. Zahrádkáři si nepřiliší překvapivě stěžují na špatnou komunikaci s městem a institucím příliš nedůvěřují. K určité spolupráci mezi městem a zahrádkáři došlo v Brně, výsledkem však byl pro zahrádkáře nevhodný kompromis spočívající v nahrazení některých centrálně položených zahrádek zahrádkami na okraji města, které jsou pro uživatele těžko dostupné.

Otázky diskuse:

- 1) Existuje v Česku potenciál pro vytvoření silného potravinového hnutí či sítě / infrastruktury propojující všechny aktéry zapojené do hodnotově založených způsobů produkce a konzumace potravin (tedy např. i zahrádkáře)?
- 2) Je možné tyto aktéry propojit s dalšími organizacemi občanské společnosti, včetně zejména městského a environmentálního hnutí, vzdorujícího expandující neoliberální urbanizaci, či poskytovatelů sociálních služeb, kteří by mohli potenciálu samozásobitelství ve městě využít k posílení a zplnomocnění nízkopříjmových skupin obyvatel a zlepšení jejich přístupu k čerstvým a zdravým potravinám?

Podněty z diskuse:

Otázkou je, jaká je definice potravinového hnutí a zda existují nějaké společné cíle pro všechny zapojené aktéry. Spíš než jedno hnutí se zdá být realističtější propojená síť, která by hledala společné hodnoty.

O propojení potravinového hnutí částečně usiluje AMPI (Asociace místních potravinových iniciativ)⁴³ a KPZ koalice. V současné době dochází v Česku především k propojování konzumentů se zemědělci, nejsou tedy zahrnuti všichni aktéři. Chybí také kapacity, které by usnadnily zapojení malých zemědělců do systému. S tím by mohla pomáhat města. Koordinační kapacita chybí také na straně neziskového sektoru. Prvními vlaštovkami jsou např. konference Zpátky k jídlu od Slušné firmy či bioregiony tvořené Hnutím Duha ve spolupráci s Impact Hubem.

Lidé by měli identifikovat cíl potravinového hnutí. Neexistuje shoda na tom, zda je lepší ekologická produkce daleka, či neekologická lokální. Je však potřeba nastolit směr, který by vedl k potravinové suverenitě – práva lidí rozhodovat o tom, odkud pochází jejich potraviny či co sami mohou pěstovat. Měla by existovat infrastruktura pro veřejné a ekosystémové služby. Snazší a více posilující přístup sociálně slabých obyvatel k již hotovému jídlu by mohly zajišťovat např. městské sociální farmy, kde by sociálně slabí lidé mohli být zaměstnaní a kde by rovněž probíhalo vaření pro veřejnost.

Aktuálně neexistuje žádný společný cíl propojující institucionální a neinstitucionální aktéry v potravinové otázce. Aktivity začínají růst, ale chybí systémové nástroje k jejich podpoře, propojení atd. Ministerstvo zemědělství má zpracované koncepty pro implementaci strategie Farm to Fork, schází však exekutiva a systém ověřování dosahovaných výsledků. Ministerstvo životního prostředí se dokonce

⁴² Institut cirkulární ekonomiky

⁴³ www.asociaceampi.cz

potravinami zabývá pouze v rámci odpadů. Na městských úřadech nejsou zaměstnanci, kteří by byli potravinovou agendou pověřeni. Iniciativy se naopak zdráhají si o zdroje od měst říkat. Na úrovni města by mohla fungovat myšlenka města protknutého zelenou produkční infrastrukturou, ve které by šlo využít velkého převisu zájemců o zahrádky ve městech – tedy potenciálních zájemců o obdělávání městských produkčních ploch.

Co by reálně pomohlo?

- Koncept Joanny Macy – 3 pilíře:
 - 1) ošetřovat poškozené a napravovat škody;
 - 2) dělat osvětu a měnit vědomí lidí;
 - 3) vytvářet paralelní struktury.
- Je potřeba pracovat nejen proti současnému systému, ale také využívat prostředky, které v jeho rámci můžeme získat. Např. české neziskovky využívají prostředků získaných ze spolupráce s korporátními aktéry k lobbyingu a advokacii na vyšší úrovni politik nebo k otevírání dosud neznámých témat a nových diskusí. Bez této spolupráce a ovlivňování systému zevnitř ničeho nedosáhneme.
- Pomohla by viditelná krize.⁴⁴
- Nalézt způsob, jak nabízet a popularizovat již existující alternativy.
- Propojení existujících výzkumů s praxí.
- Zapojení zahrádkářů do potravinového hnutí – jejich propojení s jinými hnutími a aktéry, včetně institucí. Základním organizacím by pomohl příliv aktivních lidí (mohli by se např. rekrutovat ze zájemců o pozemek v osadě, pokud by zahrádkáři aktivní účast na činnosti svazu / osady používali jako kritérium pro přidělování zahrádek), kteří by jim pomohli zlepšit komunikaci směrem k veřejnosti a institucím, přerátovat jejich činnost v kontextu výzev současné doby (např. zahrádky využívat skutečně jako zdroj ekosystémových služeb a jako produkční plochy posilující potravinovou soběstačnost, nikoliv jako místo, kde se staví bazény a trvalé bydlení).
- Vytvoření pozice koordinátora městského zahradničení – nastavení pravidel, dozor nad způsobem využívání obecních pozemků.
- Větší otevřenost zahrádkářských osad vůči veřejnosti (v Brně už funguje, v Praze méně).
- Ukazovat dobré příklady ze zahraničí, kde to funguje.
- Aktivnější role města ve spolupráci s veřejností.
- Příklady dobré praxe z jiných měst.
- Vzdělávání veřejnosti v demokratickém řízení.

Příklady dobré praxe:

Sociální eko zemědělství ve Francii Resau cocagne: www.reseauucocagne.org/ Sociální zemědělství SoFarm www.sofarm.cz/

Ekozahrada Raková (KPZ) www.ekozahradarakova.cz/

Regionální farmářský e-shop www.scuk.cz/

⁴⁴ Poznámka recenzenta: Zajímavé by bylo zamyšlení, proč nepomohla viditelná krize v období inflace, kdy bylo relativně dlouho ve veřejném prostoru téma vysokých marží supermarketů.

11

Jak funguje místní měna v Brně

Záznam z diskuse, kterou vedl Petr Jelínek a Jakub Lanc. Zapsal Petr Jelínek.

Trcha historie

LETS je zkratka anglického Local Exchange Trading System a znamená směny zboží na místní úrovni bez využití oficiální měny. Někde se tisknou lokální peníze, jinde se obchoduje s žaludy, většinou se směny konají virtuálně, často v nějakém poměru k oficiální měně, anebo se obchoduje časem (pak se jedná o tzv. časové banky). Nabízená služba není většinou hodnocena přísně tržně, ale víceméně spravedlivě (doktor si nevezme za rady více než sekáč dřeva, případně jen o něco více).

Nepeněžní směna a někdy i místní měny obvykle vznikají v krizových dobách, např. během první světové války či v dobách hospodářských krizí. Příklady alternativních ekonomik mezi lety 1918 a 1938 popisuje např. Johanisová.⁽¹⁾ Pro Československo byl v tomto období charakteristický zejména rozvoj družstevnictví. Podle vývoje v ostatních evropských zemích se lze domnívat, že také místní měny vznikaly tehdy i u nás. Po roce 1945 se vývoj ekonomických alternativ v českých zemích zastavil, všechny alternativy byly potlačeny a nové v zárodku tlumeny a mohly se znovu rozvíjet až po roce 1989. LETS a časové banky z počátku tohoto století (Brno, Praha, České Budějovice), které byly inspirované rozmanitými LETS skupinami v západní Evropě, u nás po několika letech činnosti skončily nezdarem, i když například kolem roku 2001 měly 50–100 členů. Podobně skončily pokusy o LETS v Polsku a na Slovensku.

Současný stav LETS u nás

V roce 2010 už skupinky místních doplňkových měn znovu vznikaly, v Brně, Praze, Českých Budějovicích, kde měly na co navázat, ale i v dalších místech. V roce 2015, kdy se zástupci LETS skupin začali scházet a spolupracovat, vznikl první LETSLET, tedy slet zástupců těchto doplňkových měn v Praze, následovaly slety v Brně, Jeseníkách a dalších místech. Kolem roku 2017 existovalo 9 skupin (Brno, Praha, Buďšob na jihu Čech, Lysá nad Labem, Jesenicko, Turnov, Valašsko a Vysočina), ale netrvalo to dlouho a skupiny opět začaly ztrácet elán, takže v roce 2023 funguje pouze brněnský Rozletše a jihočeský Buďšob. Obě skupiny navíc po kovidu v značně zredukované a unavené podobě. Členů je tedy poměrně málo, to pak znamená menší nabídku zboží a služeb a nedaří se vtáhnout do této alternativy nové lidi.

Kam dál?

Nastala otázka, proč se síť výměn stala nyní méně atraktivní. Může za to kovid? Nebo rozvoj alternativ, které nabízejí sociální síť s výborným programem a pohodlnou obsluhou? Stačí lidem tedy systém výměn SWAP a různé zóny bez peněz? Brněnský SWAP, facebooková skupina, má 9 000 členů, na zóny bez peněz lidé také chodí hodně. Lokální výměnné aktivity pod facebookovým krytím lze zorganizovat v brněnských čtvrtích, na malých městech také. Brno (nebo ještě spíše Praha) jako by pro LETS bylo moc velké.

Úplně jiná je situace na malých obcích, kde lidé směňovali a směňují často bezpečně. Na takovém místě bydlím i já, ve Křtinách, a mohu jen potvrdit to, co dále píše Alena Suchánková.

Nechal jsem si od zaniklých skupin popsat, kde vidí příčinu, nabídl jsem „vyhoření“ nebo právě nové sociální síť. Pár odpovědí zde vybírám, z nejmenších a největších skupin:

Alena Suchánková k tomu napsala: „Valašský LETS Jožin se transformoval do sousedských výměn. Podle mých zkušeností je LETS skvělý nástroj na vytvoření komunity, ale když se lidé propojí, už je víceméně zbytečný a komplikovaný. Nám fungoval asi se 40 alternativně zaměřenými lidmi. Místní nám řekli, že se jim líbí naše výměny, ale že oni už to tak dělají 500 let a nechápou, proč k tomu potřebujeme virtuální peníze na Facebooku. Bezpečnější Valmez má 2,5 tisíce členů, já se věci spíš zbavuji a touto cestou mizí rychlostí světla.“

A co situace v Praze:

Michal Knížek napsal: „Když jsem do Praletsu v roce 2015 nastoupil jako člen, vše žilo. Průvodci nás vedli a vnášeli spousty energie. Bylo co pražít (v Praze se obchodovalo s pražci). Zboží, služby. Pestrá nabídka. Časem se někteří průvodci odstěhovali mimo Prahu nebo se z jakýchkoli důvodů přestali systémem věnovat. Prostě byl systém bez pozornosti a péče a tím pádem bez obchodování. Pár tahounů z řad členů zůstalo, ale celkový objem nabídek a poptávek a také uskutečněných obchodů byl za

poslední 2 roky mizerný. Na naši poslední výzvu k členům s žádostí o větší aktivitu se ozvalo jen pár lidí. Byl to pro mě hezký a pestrý čas a těším se, že někdy něco podobného pojede. Dalo mně to řadu dobrých kontaktů, kamarádství.”

Na závěr bych chtěl říci, že se mi ozvaly všechny skupinky, které kolem roku 2015 fungovaly, a i když jsou důvody pro útlum nebo zánik činnosti rozmanité, iniciátoři práce nelitují, dalo jim to přátelství, smysl a často ve výměnách nějak pokračují.

Nezdáváme to, v brněnském Rozletse nás ze 130 zbylo 20, najeli jsme na nový software Cyclos 4, který dovoluje práci na mobilních telefonech, používáme modernější sociální síť Discord, ale nabídek je zatím málo. Naše měna se jmenuje „brk“ (BRněnský Kredit), používáme omezeně zatím také Facebook, naši průvodci – brouci (zkráslení anglického brooker) organizují setkání a rozesílají informace týdeníkem, který se na jaře stal spíše nepravidelným občasníkem. Poslední setkání i s výměnami proběhlo v létě, další je plánováno na listopad společně s výrobou biouhlu. Vznikla kolem toho komunita přátel, která nás baví. Ale jak píše Jitka Kubalová z Vysociny: „Dobré věci nefungují samospádem.“

Další čtení:

Foltýnová, H. (2004): *Místní měnové systémy v ČR a ve světě*. Diplomová práce. Brno; FSS Masarykovy univerzity.

Jelínek, P. - Šabacký, V. - Vlašínová, H. *LETS (Local Economic Trade System - místní měny)*. In Jelínek, P. a Hádková, D. *Ekonomické alternativy na jižní Moravě. Seminář o rozmanitých formách ekonomické svépomoci*. 1. vyd. Brno: Mendelova univerzita, 2011, s. 29-34. ISBN 978-80-7375-580-5.

Johanisová N. (2008): *Kde peníze jsou služebním, nikoliv pánem*. Stehlík.

Zagata, L. (2008): *Systémy komunitních měn jako zdroj regionálního a sociálního rozvoje*. Dizertační práce, ČZU Praha.

Program semináře Otevřený prostor 2023

(tučně jsou označeny názvy sezení, jejichž shrnutí najdete v tomto sborníčku)

ČTVRTEK 26. LEDNA

12:00 – 13:00

Společné rámování ekonomiky dobrého života

15:30 – 16:30

Budoucnost je v malých farmách (Hynek Hruška)

Kibbutz Samar (Filip Siblík)

Kdo & kde jsou institucionální spojenci (Mikuláš Černík)

17:00 – 18:30

Brusel, schodek, dobrý život, jak s to rýmuje? (Jiří Guth)

Jak a s kým vybudovat smysluplnou síť solidárních ekonomických praktik (Barbora Bakošová, Eva Fraňková)

Dragon Dreaming (Ivana Mertová)

PÁTEK 27. LEDNA

9:45 – 11:15

Jak odstranit překážky novým iniciativám? (Mikuláš Černík)

Jak využít obce k rozvoji solidárních ekonomik (Tereza Vohryzková)

Nerůst Q & A (Eva Fraňková)

11:45 – 13:15

Jak podporovat vznik nových družstev (Barbora Bakošová)

Poradní kruh na téma: Co je to ten dobrý život? (Hana Bernardová)

Jak by mohla vypadat nová ekonomická teorie? (Ondřej Kolínský)

ODPOLEDNE

Výlet do Senetářova

SOBOTA 28. LEDNA

9:45 – 11:15

Jak erodovat kapitalismus (Jiří Silný)

Za hranicemi námezdní práce, k naplňování potřeb (Bára Bakošová, Buchta, Eulál)

11:45 – 13:15

Jak překročit ghetto vzdělané progresivní střední třídy? (Josef Patočka)

Proč a jak nerůstové podnikání (Eva Fraňková)

15:15 – 16:45

Může v ČR vzniknout silné potravinové hnutí? (Michaela Pixová)

LETS & lokální měny (Petr Jelínek, Jakub Lanc)

Seznam účastníků a účastnic

Bakošová Barbora	barbora.bakosova123@gmail.com	Lanc Jakub	jakub.lanc@gmail.com
Bernardová Hana	hanaber@hotmail.com	Mertová Ivana	imertova17@gmail.com
Černík Mikuláš	mikulas.cernik@gmail.com	Měchurová Dana	pruchova.dana84@gmail.com
Doubravský Petr	petr-doubravsky@seznam.cz	Patočka Josef	patocka.josef@gmail.com
Dražil Radko	drazil@texman.cz	Pixová Michaela	mpixova@hotmail.com
Francová Petra	petra.francova@p-p-p.cz	Siblík Filip	filip.siblik@protonmail.com
Fraňková Eva	eva.slunicko@centrum.cz	Silná Karolína	karolina@ekumakad.cz
Frühbauerová Petra	petra@nazemi.cz	Silný Jiří	jirisilny3@gmail.com
Guth Jiří	jiri.guth@mzp.cz	Smetanová Tereza	buchta@trioscasci.cz
Hruška Hynek	hynek@hruska.cz	Tlapáková Tereza	470037@mail.muni.cz
Jelínek Petr	gao@seznam.cz	Veronesi Vendula	vendulaveronesi@gmail.com
Kolínský Ondřej	ondrej.kolinsky@gmail.com	Virtová Tereza	virtova@gmail.com
Kulhánková Tereza	tereza@hojnost.org	Vohryzková Tereza	tvereza@gmail.com

Seminář *Otevřený prostor: Směrem k ekonomice dobrého života* pořádal Trast pro ekonomiku a společnost ve spolupráci s Ekumenickou akademií, Katedrou environmentálních studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, platformou Re-set: platformou pro sociálně-ekologickou transformaci a neziskovou organizací NaZemi.

Sborník ze semináře Otevřený prostor 2023: Směrem k ekonomice dobrého života

Editovaly: Tereza Tlapáková a Barbora Bakošová

Recenzoval: Petr Doubravský

Vydavatel:

Trast pro ekonomiku
a společnost

Trast pro ekonomiku a společnost

Údolní 33

602 00 Brno

www.thinktank.cz

info@thinktank.cz

1. vydání, 2025

Grafická úprava, sazba: Dominika Grohmann

Tisk: Knihovnička; Cejl 892/32, Brno; www.knihovnicka.cz

Autory/kami všech fotografií jsou účastníci a účastnice semináře.

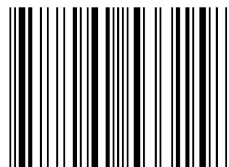
Všechny fotografie byly pořízeny na semináři.

Toto dílo je licencováno pod licencí Creative Commons Attribution – NonCommercial – NoDerivs 3.0 Czech Republic

creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/deed.cs

ISBN 978-80-905331-5-8

9 788090 533158

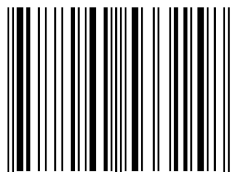
**OTEVŘENÝ
PROSTOR**

OPEN SPACE

25.-29. LEDNA 2023

**Ekologické středisko
Rychta na Krásensku**

ISBN 978-80-905331-5-8

9 788090 533158